

och nykterhetsorganisationer bars fram av idealitet, även om det kunde finnas stråkdrag av ekonomisk beräkning i bakgrunden. Att frikyrkan avlönade sina predikanter är inte konstigare än att idrottsrörelsen avlönade sina gymnastiklärare och idrottsplatsvaktmästare. Jag menar nog att amatörskapet låg på linje med de svenska folk-rörelsernas ideologiska framtoning. Och det var en fullt realistisk och begriplig väg fram till att idrotten blev en kommersialiserad verksamhet för en jättepublik, något som började inträffa efter första världskriget i Sverige men på allvar bröt fram först med radio och TV under andra hälften av 1900-talet. Då blev amatörbegreppet obsolet, men det var det inte i början av 1900-talet. Att RF så länge stred för amatörbegreppet bör till stor del ha berott på att man var angelägen att bevara idrottsrörelsens breda folkrörelseprofil och därmed få behålla det goda förhållandet till staten (läs årliga bidrag). Ohämmad kommersialism och professionalism skulle knappast tilltala beslutande politiker lika mycket som föreställningen om folkrörelseidrotten.

Mats Hellspong, Stockholm

Mattias Legnér: *Fäderneslandets rätta beskrivning. Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2004. 287 s., ill. ISBN 951-583-112-1.

Lokalhistorien har haft en mycket undanskynd plats i den nationscentrerade svenska historieforskningen. Detta visar sig inte minst vid en jämförelse med förhållandena i Norge och Finland, där bygdehistoria sedan länge haft en aktad ställning. Vad denna skillnad beror på hade jag förväntat mig att Mattias Legnér skulle klarlägga i sin nyutkomna avhandling som är fokuserad just på Ortsbeskrivningar. Men genom att begränsa sig till 1700-talet och genom att sätta fäderneslandets beskrivning i centrum ansluter sig Legnér i grund och botten själv till den svenska nationscentrerade historieforskningen. Ortsbeskrivningarna blir inte ändamålet för undersökningen utan ett medel att beskriva fäderneslandet. För den etnologiskt inriktade läsaren är detta en besvikelse medan det för idé- och lärdomshistorikern kanske förhåller sig tvärtom.

Legnér kombinerar vad man kan kalla hårddata och mjukdata. Han startar med en statistisk jämförelse mellan Ortsbeskrivningar som dissertationer och fristående

arbeten, mellan beskrivningar på latin och svenska liksom mellan beskrivningar med inriktning på antikvariska förhållanden respektive ekonomi. I motsats till Maria Adolfsson (se *Rig* 2000: 166) låter han framställningen även omfatta Finland, som på 1700-talet ingick i det svenska riket. Därjämte ingår Ortsbeskrivningar i periodiska tidskrifter varigenom materialet sväller till 309 stycken. Denna inventering är en aktningssvård prestation och gör bibliografin till en uppslagsdel av bestående värde. Då de latinska beskrivningarna inte är innehållsmässigt analyserade blir dock frågan obesvarad på vilket sätt de förhåller sig till de svenska. Gissningsvis representerar de den antikvariska typen. Legnér är benägen att tillskriva respondenterna större delaktighet i arbetsprocessen än presidet i motsats till vad man i allmänhet tidigare gjort och han visar vilka lärdomsinriktningar de förra representerade. Legnér belyser vidare retoriken och den tidstypiska dedikationsvurmen. Dedikationerna kan ha olika motiveringar men man kan förmoda att de namngivna både kände sig glada och hedrade, något som de över 50 av Legnér avtackade akademikerna säkert också gör. Eller har denna form av glorifiering nått vägs ände? I vissa avhandlingar saknas sådana tacksägelsetirader helt.

Avhandlingens kvalitativa inriktning framstår främst i de båda avsnitten om den antikvariska respektive den ekonomiska inriktningen samt i de båda djupundersökningarna om Tunelds geografi och Hülphers Dalabeskrivning. Legnér hänför den antikvariska inriktningen i Ortsbeskrivningarna till perioden 1700–1750 och den ekonomiska till perioden 1740–1780. Med stöd av det rikare material han använt hävdar han att det ekonomiska intresset fortlevde även efter hattregimen.

Författaren håller sig strikt till Ortsbeskrivningarna och behandlar inte resebeskrivningarna. Även om substansen i dessa olika typer av beskrivningar kan vara desamma skiljer sig strukturen. Resenärens alltifrån Linné skriver resedagböcker med fokus på vad de ser eller upplever dag för dag. Här är mycket lämnat åt tillfälligheterna och någon strukturerad beskrivning är det inte fråga om. I de egentliga Ortsbeskrivningarna finns det däremot som regel en struktur. Men det finns hybrider. Hülphers Dalabeskrivning startade som en dagbok, men i sin slutliga tryckta form har den systematiserats hårdare. Resebeskrivningarna är främst baserade på författarnas egna iakttagelser i fältet, Ortsbeskrivningarna har tillkommit i kammaren, ibland under en lång tidrymd varunder ny information införskaffats genom korrespondens med ortskännare. De representerar alltså

två skilda arbetsätt. Hülphers resedagbok över Norrlandsresan 1757 kan man numera för Gästriklands del jämföra med vad han senare publicerade genom att inarbeta svaren på landshövding Cronstedts frågelista 1790 (jfr recension i *Rig* 2004). Inte minst Linnés resebeskrivningar visar en friskhet som står i stark kontrast till samme forskares strama botaniska systematik.

De publicerade Ortsbeskrivningarna är skrivbordsprodukter. De är torrare att läsa, men ofta grundligare och mera systematiska. Reseskildringarna erbjuder fortfarande nöjsam läsning, men knappast Ortsbeskrivningarna. Genom att i stor utsträckning vara utarbetade med frågelistor som mallar ägnar de sig däremot utmärkt för komparation. Linné gav visserligen sina lärjungar reseinstruktioner, men utarbetade aldrig frågelistor. Detta är en ämbetsman-natradition som tillämpades både av biskopar (jfr mitt bidrag i Ingmar Broheds festskrift 2005) och ämbetsmän som historieprofessorn Andreas Stobaeus (Legnér s. 270). Att biskoparna använde denna metod för materialinsamling sammanhänger med att de hade mängder av underställda präster i sina stift som de kunde utnyttja. De privatforskare som i likhet med Hülphers sände ut frågelistor fick däremot krusa och be, något som även återspeglas i de tryckta arbetena, där tacksamheten ofta lyser fram.

Rubriken på avhandlingen, Fäderneslandets rätta beskrivning, antyder att det fanns normer för vad som borde ingå i en Ortsbeskrivning. Dessa normer skiftade å andra sidan över tid. Den antikvariska inriktningen

var en eftersläpning från stormaktstiden då Olof Rudbeck utgav "Atlantica" och då riksantikvarierna efterhörde antikviteter i landets olika provinser. Denna normbundenhet uttryckes både explicit och kan läsas mellan raderna.

För frågan om avnämarna är källaget sämre. Olaus Magnus skrev sin Historia om de nordiska folken för en internationell publik, men först 1749 kommer en tysk översättning av Eric Tunelds geografi. De många upplagorna förklaras av att verket nyttjades i skolorundervisningen, något som näppeligen gäller andra Ortsbeskrivningar.

Utän att använda begreppsparet centrum och periferi påvisar Legnér intressanta skillnader i synen på olika svenska provinser. Dalarna framstår inte oväntat som ett svenskt ideal. En ur centralsvensk synpunkt avlägsen provins som Skåne skildras mera ytligt, främst som Sveriges kornbod (var Tuneld rentav den förste som lanserade detta uttryck?).

Ortsbeskrivningarna utgavs i en tid som i stor utsträckning präglades av offentlig kontroll. Om än inte formellt fungerade Vetenskapsakademien som en censor librorum. Ortsbeskrivningar av större format underställdes därför även Vetenskapsakademiens lektörer, som ofta besatt ett stort mått av lokalkunskap. Men frågan är i vad mån detta direkt eller kanske främst indirekt påverkade Ortsbeskrivarna när de ville bidra till *Fäderneslandets rätta* (understruket här) *beskrivning*.

Nils-Arvid Bringéus, Lund